

UOT.341.2; 341.231.14

DOI: 10.5281/zenodo.15310639

Beynəlxalq humanitar müdaxiləyə doktrinal baxış

Novruz Həbib oğlu Mehdiyev,
BDU Hüquq fakültəsi "Beynəlxalq xü-
susi hüquq və Avropa hüququ" kafed-
rasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə dok-
toru.

e-mail: novruz_mehdiyev@bk.ru

zamanı beynəlxalq təşkilatlar və beynəlxalq hüququn digər subyekti olan digər dövlətin müdaxiləsi başa düşülür. Burada mühüm məqamlardan biri də beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmini eləcədə onun insan hüquq və azadlıqları ilə sıx bağlılığı məsələsidir. Bu nəzəriyyənin aktuallığı onun hələ də mübahisəli olmasıdır. Beynəlxalq humanitar müdaxilə ilə bağlı beynəlxalq hüquqşünaslar arasında kəskin fikir ayrılığı mövcuddur. Ümumilikdə beynəlxalq humanitar hüquqa aid olan nəzəriyyələri iki qrupa bölmək olar. Humanitar müdaxiləni qəbul edənlər və etməyənlər. Lakin humanitar müdaxiləni qəbul edənlər arasında da fikir müxtəlifliyi var. Bir qrup hüquqşünasların fikrincə, humanitar müdaxilə həyata keçirilərkən Təhlükəsizlik Şurasının bu barədə qətnaməsi olmalıdır. Digərləri isə, belə hesab edir ki, Təhlükəsizlik Şurasının razılığı olmadan da hərəkət etmək olar.

Ədəbiyyatda humanitar müdaxilə anlayışına ilk dəfə 1840-cı ildə rast gəlinir. İki intervensiya hadisəsi isə bu mənadan xüsusən əhəmiyyətlidir. Bunlardan birincisi 1827-ci ildə baş verdi [5, s. 25]. O zamanlar, osmanlıya qarşı mübarizə aparən Yunanları qırğından qorumaq üçün, Rusiya, Fransa və İngiltərə humanitar müdaxilə həyata keçirdilər. İkinci hadisə isə humanitar müdaxilə anlayışına daya çox uyğun gəlir. 1860-cı ildə Suriyadakı xristian azlıqları qorumaq üçün Fransa dövləti 12 min əsgərlə

İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət prinsipinin təşəkkül tapması insan hüquqları sahəsində müqavilələrin bütöv kompleksinin qəbul edilməsi ilə əlaqədardır. Nə dövlət suverenliyi konsepsiyası, nə də ki, müdaxilə etməmək kimi öhdəçilik ekstrimal vəziyyətlərdə humanitar müdaxilə üçün əngəl törədə bilməz, nə beynəlxalq hüquq, nə də BMT-nin Nizamnaməsi, tamamilə müdaxilə etməmək və dövlət suverenliyi prinsipi üzərində qurulmamışdır. Beynəlxalq humanitar müdaxilə və suverenlik arasındakı nisbəti müəyyən edərkən, əsas kriteriya kimi beynəlxalq publik hüquq götürülməlidir. İnsan hüquqları kütləvi şəkildə pozularsa və böyük itkilər baş verərsə, beynəlxalq hüquq heç vaxt dövlətlərdən geri çəkilməyi və heç bir tədbir görməməyi və beləliklə, kütləvi qırğınlara və miqrasiyaya imkan verməyi tələb edə bilməz.

Açar sözlər: beynəlxalq humanitar müdaxilə, insan hüquqları bəyannaməsi, Təhlükəsizlik Şurası, humanitar müdaxilə doktrinası, insan hüquqlarına hörmət.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, beynəlxalq humanitar müdaxilə dedikdə – dövlətin ərazisində kobud şəkildə insan hüquq və azadlıqlarının pozulması

bu mənadan xüsusən əhəmiyyətlidir. Bunlardan birincisi 1827-ci ildə baş verdi [5, s. 25]. O zamanlar, osmanlıya qarşı mübarizə aparən Yunanları qırğından qorumaq üçün, Rusiya, Fransa və İngiltərə humanitar müdaxilə həyata keçirdilər. İkinci hadisə isə humanitar müdaxilə anlayışına daya çox uyğun gəlir. 1860-cı ildə Suriyadakı xristian azlıqları qorumaq üçün Fransa dövləti 12 min əsgərlə

buraya humanitar müdaxilə etdi və nəticə uğurlu alındı.

1921-ci ildə naməlum bir müəllif tərəfindən humanitar müdaxiləyə aşağıdakı kimi tərif verilməkdədir: "Bir dövlətin öz suverenlik hüququndan sui istifadə edərək vətəndaşlarına əziyyət etməsi və bunun nəticəsində digər dövlətin bu pozuntuların qarşısını almaq məqsədiylə həmin dövlətə hərbi müdaxilə etməsi humanitar müdaxilə sayılmalıdır".

Bu iki hadisəyə bəzi müəlliflər skeptik yanaşır və deyirlər ki, o dövrdə humanitar müdaxilə mümkün deyildi, çünki, o dövrdə dövlətlərin əsas məqsədi öz strateji, iqtisadi və siyasi maraqlarını təmin etmək idi, humanitar müdaxilə isə onların öz hərəkətlərini leqallaşdırmaq üçün ideal bəhanə idi [6, s. 55].

XIX əsrin sonlarında bir çox hüquqşünaslar belə hesab edirdi ki humanitar müdaxilə doktrinası beynəlxalq adət hüququnda mövcuddur lakin digərləri bu fikirlə razılaşmırdılar. Müasir hüquqşünaslar isə bu məsələnin çox da vacib olmadığını vurğulayırlar. Bəziləri isə iddia edir ki humanitar müdaxilə doktrinası 1945-ci ilə kimi dövlətlərin praktikasında mövud idi, lakin onun parametrləri hələ də dəqiq müyyən olunmayıb. Bunun əksini sübut etmək istəyənlər belə deyirlər ki, o zamanlar dövlətlər həddən artıq qeyri-stabil olduqlarından belə bir praktikanın varlığından söhbət belə gedə bilməz. Amma aydın olan bir fakt var ki, humanitar müdaxilə anlayışı uzun müddətdir ki, mövcuddur.

Humanitarizm özündə 3 elementi birləşdirməkdədir: (a) genosid cinayəti və böyük itkilərin baş verməsi ehtimalı; (b) böyük sayda məcburi miqrasiya; (c) insan hüquqlarının kütləvi şəkildə pozulması. Bütün bu 3 element humanitarizmin tərkibinə daxildir və humanitar müdaxilə tərəfdarları məhz bu

3 əsas elementin qarşısını almaq məqsədiylə humanitar müdaxiləni dəstəkləyirlər [3, s. 74].

Ümumiyyətlə, humanitar müdaxilə məsələsi diplomatlar hüquqşünaslar və alimlər arasında ən çox mübahisə doğuran fenomenlərdən biridir. Soyuq müharibədən sonar xüsusən NATO-nun Kosovaya daxil olması bu sahədə yaranmış ziddiyyətli fikirlərə yenilərini əlavə etdi. İki BMT rəsmisinin ümumiləşdirdiyi kimi "onun tərəfdarları (humanitar müdaxilənin) dövlətlərin suverenliyi üzərində insan hüquqlarının üstünlüyü və onu pozanların məsuliyyətə cəlb olunması erasının gəldiyini iddia edirlər. Onların əponentləri isə humanitar müdaxilənin iqtisadi siyasi və s. məqsədlərə nail olunması üçün dövlətlər tərəfindən istifadə edilən ideal bir bəhanə sayırlar. Eləcədə onlara görə bu hərbi müdaxilənin leqallaşdırılması üçün bu ən yaxşı üsuldur. Bəzilərinin dediyi kimi, "bombalarda heç bir humanizm ola bilməz".

Ümumilikdə götürdükdə Trans –Atlantik birliyinin üzvləri arasında humanitar müdaxilənin leqallığı məsələsində umumi bir razılıq var. Təhlükəsizlik Şurasına gəldikdə onlarda bu məsələdə razılaşsalarda öz səslərinin siyasi arenada qorumaq üçün onlarsız iş görülməsinə dözumsuz yanaşırlar. İnkisaf etməkdə olan ölkələrə gəldikdə isə onlar humanitar müdaxiləyə dərin şübhə ilə yanaşırlar. Onların fikrincə, humanitar müdaxilə güclü dövlətlərin zəif dövlətlərin daxili işlərinə qarışması üçün yaratdıqları konsepsiyasıdır.

Dekolonizasiya dövründə əksər qətnamələr Baş Məclis tərəfindən qəbul edilmişdi. Ancaq məlum olduğu kimi Baş Məclisin qətnamələri hüquqi məcbureddici qüvvə daşımamaqdadır [9, s. 45].

R.J.Vinsent "Müdaxilə etməmək və beynəlxalq qayda" adlı əsərində beynəlxalq

humanitar müdaxiləyə belə tərif verir: beynəlxalq müdaxilə bir dövlət, dövlətdaxilindəki müəyyən qrup, dövlətlər qrupu və ya hər hansısa beynəlxalq təşkilat tərəfindən digər dövlətin daxili işlərinə güc tətbiq edərək müdaxilə etməsidir. Bu hadisənin, hərəkətin obyektı, müdaxiləyə məruz qalan dövlətin hakimiyyət strukturudur. Onun qanuni olub-olmaması vacib deyil, əsas olan budur ki, bu, mövcud formalaşmış beynəlxalq qaydaları pozur [9, s. 16].

R.J.Vinsent humanitar müdaxiləyə spesifik bir anlayış vermir. Ancaq onun bu baxışı ənənəvi baxışı əks etdirir. Beynəlxalq ənənəyə görə müdaxilə bir dövlətin suverenliyini pozmaqdır. Belə ki, müdaxilə adət hüququnda eləcə də BMT Nizamnaməsinin 2(7) normasında öz əksini tapan, suverenlik prinsipi və onun tamalayıcısı olan daxili işlərə qarışmamaq prinsipini pozmaqdadır. R.J.Vinsentin müdaxiləyə verdiyi anlayış həmin müdaxilənin leqal tərəfini nəzərə almır və məhz buna görə də, onun beynəlxalq humanitar müdaxiləyə münasibəti mürəkkəbləşmiş olur.

Restiksionistlər adlanan bir çox beynəlxalq hüquqşünaslar hesab edir ki, güc tətbiq edərək humanitar müdaxilə BMT Nizamnaməsinin 2(4) normasına ziddir və bu cür hərəkət qanunsuz sayılmalıdır. Bu ümumi qadağada yeganə istisna dövlətin özünümüdafiə hüququ ilə bağlıdır. Lakin Anti - Restiksionistlərin fikrincə beynəlxalq humanitar müdaxilə bir dövlət və ya kollektiv şəkildə həyata keçirilə bilər və bu qanunidir. Beynəlxalq hüquqşünaslar, siyasətçilər və müxtəlif məktəblər tərəfindən beynəlxalq humanitar müdaxiləni legitimləşdirməyə qarşı müxtəlif zamanlarda beş əsas arqument sürülüb [9, s. 16].

1. Dövlət heç də humanitar məqsədlərlə müdaxilə etmir.

B. Parekhin fikrincə, beynəlxalq humanitar müdaxilə həyata keçirilərkən burada əsas

motiv humanizim prinsipi olmalı və hər bir halda marağ istisna edilməlidir. Parekhin fikrincə, realizm nəzəriyyəsinin dominantlıq etdiyi indiki müasir dövrümüzdə hər hansı bir dövlətin məhz humanizim prinsipi əsasında hər hansısa bir dövlətə müdaxilə edəcəyinə inanmaq sadələşmə olardı. Çünki realizm bizə deyir ki, dövlət yalnız milli marağını əsas götürür. Bu isə, heç bir halda humanitar müdaxilə prinsipinə uyğun deyil.

2. Dövlətlər heç bir zaman humanitar məqsədlərə görə öz hərbi birləşmələrinin həyatını təhlükəyə atmazlar.

Realistlər nəyinki dövlətlərin humanitar məqsədlərlə müdaxilə etdiyi ilə razılaşırlar, onlar, ümumiyyətlə, bu məqsədlərlə müdaxiləni məqbul saymır. Dövlət başçılarının mənəvi haqqı yoxdur ki, öz vətəndaşlarının qanını kiminsə xeyrinə axıtsın. Parek dövlətçiliyin əsas postulatını çox düzgün verib. “Dövlət həmin dövlətin öz vətəndaşlarına məxsusdur və həmin dövlət də, tamamilə, onlara məxsusdur”.

Beləliklə, əgər dövlətin hakimiyyəti öz funksiyasından yayınıb öz vətəndaşlarına qarşı işləyirsə, bu həmin dövlətin vətəndaşlarının vəsiyasi liderlərinin öz işidir. Bütün bunlardan doğan nəticələrinə görə məsuliyyəti də onlar özləri daşımaqdadır. Kənar dövlətin müdaxiləsi, mənəvi qanunlara ziddir hətta vəziyyəti düzəltmə və hər hansı bir qırğının qarşısını almaq ehtimalı olsa belədir.

3. Sui-istifadə ehtimalı.

Tomas Frank və Nigel Rodleyin fikrincə, beynəlxalq humanitar müdaxilə qanuniləşdirilməməlidir. Çünki, əks halda, bu, dövlətlər tərəfindən sui-istifadəyə məruz qalacaqdır. Onlar belə düşünür ki, BMT-nin 2(4) normasında nəzərdə tutulmuş dövlətlərin özünümüdafiə hüququ onsuz da dövlətlər tərəfindən sui-istifadəyə məruz qalır və bu qa-

dağada əlavə bir istisna da məsələni daha da mürəkkəbləşdirəcək və sui-istifadə hallarını artıracaqdır. Hümanitar müdaxilənin nə zaman necə həyata keçirilməsi ilə bağlı heç bir mexanizminin olmaması dövlətlərə imkan verəcək ki, onlar hümanitar motivləri əsas gətirərək (bəhanə kimi) dövlətlərin daxili işlərinə müdaxilə etsin. Beləliklə, onlar bu bəhanə altında öz şəxsi maraqlarını güdcəklər. Hümanitar müdaxiləyə qarşı olanlar belə bir ümumi fikir ətrafında birləşirlər ki, belə bir icazə güclünün-zəifli ezməsi üçün onun əlinə vasitə verəcəkdir.

4. Müdaxilə problemi yarandıqda ikili standartlar tətbiq ediləcəkdir.

Dövlətlər öz milli maraqlarını əsas götürərək hərəkət etdiyi üçün yalnız çox vacib olan hallarda yəni, hər hansısa problem onların marağına toxunduqda hərəkət. edəcəklər. Məsələn ikili standartlar özünü Kosovo və Şərqi Timor hadisələrində göstərdi. NATO birinci hadisəyə cavab versə də, Şərqi Timor məsələsində susqun qaldı.

5. Beynəlxalq hümanitar müdaxilə hüququnun əsasında duran, əxlaqi-mənəvi prinsiplərində razılığın olması.

Püluralistlərə görə, beynəlxalq hümanitar müdaxilədə əsas problem əxlaqi prinsiplərdə konsensusun olmamasıdır. Hedley Bulla görə, püluralistlər beynəlxalq münasibətlərdə yalnız 2 prinsipin dövlətlər tərəfindən qəbul edildiyini bildirirlər.

1. Dövlət süverenliyi prinsipi.

2. Dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq prinsipi.

Hedleye görə, hümanitar müdaxilənin qarşılaşdığı ən böyük problem heç bir dövlətin və ictimai birləşmənin bir dövlətin individual ədalətinin digər əsas prinsip olan daxili işlərə qarışmamaq kimi ümumi prinsipdən üstün

tutmayacağıdır [8, s. 758].

Plüralistlər insan hüquqları məsələsində çox həssas olmalarına baxmayaraq iddia edirlər ki, insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasının onun parametrlərini dərəcəsinə, düzgün müəyyən etməyənəcən və bu barədə razılığa gəlməyənədək, hümanitar müdaxilə həyata keçirməməlidirlər. Onları narahat edən əsas məsələ budur ki, hümanitar müdaxilə ilə bağlı prinsiplər müəyyən edilmədiyi üçün digər güclü dövlətlər öz əxlaqi dəyərlərini, daha zəif dövlətlərə zorla qəbul etdirəcəklər. Müasir dövrdə dövlətin daxili işlərinə qarışmamaq prinsipi beynəlxalq qaydada eləcə də insanların daha etibarlı və təhlükəsiz yaşamasına daha çox imkan verməkdədir və əgər hələ heç bir prinsip razılaşdırmamış olan bir anlayışı, yəni hümanitar müdaxiləni qəbul edərixsə, onda bu, heç də, yaxşı nəticələr verməyəcəkdir.

Plüralistlərin əksinə olaraq, Solidarist nəzəriyyənin tərəfdarları belə hesab edirlər ki, əgər kütləvi qırğın və ya genosid baş versə dövlətlərin nəyinki müdaxilə etmək hüququ var bu hətta onların borcudur. Solidaristlərə görə, hümanitar müdaxilənin leqal olub-olmamasından asılı olmayaraq, dövlətlər əxlaqi nöqtəyi-nəzərdən hümanitar müdaxilə etməyə borcludurlar.

Antoni Klark Arent və J. Bek belə hesab edirlər ki, əks Rekestiksionistlər hümanitar müdaxilə məsələsində fərdin və kollektivin leqal hüququnu iki əsas prinsiplə müəyyən edirlər [8, s. 758].

1. BMT Nizamnaməsi dövlətləri öhdələndirir ki, onlar ən fundamental insan hüquqlarını qorumalı və təmin etməlidirlər.

2. Humanitar müdaxilə hüququ beynəlxalq adət hüququnda öz əksini tapır.

Xüsusən də, insan hüquqlarının sistematik və geniş şəkildə pozulması, eləcə də, böyük

itkilərin baş verməsi (və ya buna təhlükənin olması) artıq beynəlxalq narahatçılıq törəməkdir.

Müdaxilənin tərəfdarlarının fikrincə nə dövlət suverenliyi konsepsiyası, nə də ki, müdaxilə etməmək kimi öhdəçilik ekstrimal vəziyyətlərdə humanitar müdaxilə üçün əngəl törədə bilməz nə beynəlxalq hüquq nə də BMT-nin Nizamnaməsi, tamamilə müdaxilə etməmək və dövlət suverenliyi prinsipi üzərində qurulmaqdadır. Ümumilikdə beynəlxalq hüquq sisteminin əsas götürdüyü dəyərlər, həm də BMT Nizamnaməsinin preambulasında qeyd edilmiş “insan ləyaqəti və onun hüquqlarıdır.” Əlbətdə burada heç kəs onu demir ki, insan hüquqları pozularkən dövlətlər bura müdaxilə etməlidirlər. Sadəcə demək istədiyimiz budur ki, nə dövlət suverenliyi, nə də ərazi bütövlüyü prinsipləri ilə insan hüquqlarına hörmət prinsipi arasında konflikt yaşanarsa, onda birincilik insan hüquqlarına hörmət prinsipinə verilməlidir, xüsusən də, insan həyatına.

İnsan hüquqları kütləvi şəkildə pozularsa və böyük itkilər baş verərsə, beynəlxalq hüquq heç vaxt dövlətlərdən geri çəkilməyi və heç bir tədbir görməməyi və beləliklə, kütləvi qırğınlara və miqrasiyaya imkan verməyi tələb edə bilməz. Humanitar müdaxilə tərəfdarlarının fikrincə, güc tətbiq edilməsinə 2(4) cü maddədə qoyulmuş qadağa mütləq deyildir. O, qəbul edilmiş limitlərdən biridir ki, ona müraciyyət edərkən, dövlətlərin və BMT orqanlarının dəyişən praktikasını nəzərə almaq lazımdır.

Məsələn, öz müqədaratını təyin etmək prinsipi müstəmləkəsizləşdirmə kontekstində zamanla inkişaf edərək hərbi mücadiləni legitimləşdirmişdi. Eyni şəkildə güc tətbiq etməmək prinsipində BMT-nin digər fundamental prinsipləri kimi, statistik deyildir, onlar

daim dövlətlərin və BMT orqanlarının dəyişən praktikasına müvafiq olaraq, dəyişir və mövcud zamanın tələblərinə uyğunlaşır.

Bəzilərinə görə, güc tətbiq etməmək ius-cogens norması olduğundan onu pozmaq olmaz. Lakin, onlar başa düşürlər ki, adət hüquq norması kimi, ius-cogens norması da dövlətlərin və BMT orqanlarının praktikası nəticəsində yaranır, dəyişir və inkişaf edir.

Humanitar müdaxilənin “Beynəlxalq dostca münasibətlər” haqda bəyannamədə və “Təcavüzkarın müəyyənləşdirilməsi” haqqında qətnaməsində ifadə olunmaması heç də önəmli deyil. Məsələn burasındadır ki, bu sənədlərin məcbureddici hüquqi qüvvəsi yoxdur. Onlar ən yaxşı halda BMT Nizamnaməsinin müvafiq normalarını şərh etmək üçün xeyli öncədən verilmiş sənədlərdir. Buna görə də, demək olmaz ki, şərhlər bütün zamanlarda donuq olaraq qalmalıdır. Daha önəmlisi, bu sənədlərin heç biri humanitar məqsədlə müdaxilə edilməsi imkanını inkar edir.

Beynəlxalq humanitar müdaxilə və suverenlik arasındakı nisbəti müəyyən edərkən, əsas kriteriya kimi beynəlxalq ümumi hüquq götürülür. Əsas sual isə səlahiyyət məsələsində ortaya çıxır. Kim və hansı şərtlər altında humanitar məqsədlərlə beynəlxalq humanitar müdaxilə həyata keçirə bilər? Həmin bu sual uzun onilliklərdədir ki, mübahisə predmeti olaraq qalmaqdadır. Lakin bu məsələdə prinsipial sayılacaq mövqelər aydındır. Bir tərəf iddia edir ki, TŞ-nin mandatı olmadan hər hansı hərəkət etmək olmaz. Bu məsələdə istisna ola bilməz. Əgər TŞ-nin verdiyi qərar məcburi deyildirsə, istənilən müdaxilə qanunsuz sayılacaqdır. Hətta humanitar müdaxilənin bir çox tərəfdarları bildirirlər ki, humanitar müdaxilə həyata keçirilərkən çalışmaq lazımdır ki, TŞ-nin razılığı əldə olun-

sun. Ancaq, bütün bunlara baxmayaraq, bəziləri belə hesab edir ki, son dərəcə dramatik, hümanitar krizislər anında TŞ-nin razılıq qərarını almadan da keçinmək olar [10, s. 127].

Həmin bu ikili baxış BMT-nin keçmiş Baş Katibi Kofi Annan Kosova müharibəsindən əvvəl çıxışında özünü aydın şəkildə göstərdi. Yüksək dəqiqlikli bombaların atıldığı bir anda 24 mart 1999-cu ildə Kofi Annan vurğulayırdı:

“Mən çox təssüf edirəm ki, beynəlxalq ictimaiyyətin bütün cəhdlərinə baxmayaraq, Yuqoslaviya hökuməti Kosovadakı qanın axıdılmasında və sülhün qorunmasında heç bir siyasi iradə göstərmir...diplomatiyanın bu günki uğursuzluğuna təssüflənsəm də, qeyd etməliyəm ki, elə anlar vardır ki, həmin anlarda hümanitar məqsədlərlə və sülh üçün hərbi müdaxilə legitimlik alır” [10, s. 127]. Ancaq yenə də Kofi Annan aydın bir dildə Təhlükəsizlik Şurasının ümumi bir razılıq əsasında hərəkətə gələ bilməməsindən təəssüfləndiyini vurğuladı.

Adətən, hümanitar müdaxilənin leqallığı və qeyri-leqallığı ilə bağlı əsas normativ baza kimi BMT-nin Nizamnaməsi əsas götürülməkdədir. BMT Nizamnaməsinə verilən şərhlərin genişliyi və fərqliliyinə baxmayaraq, bəzi məsələlərdə ümumi bir razılıq mövcudur.

Birinci ən önəmli məqam ondan ibarətdir ki, BMT-nin Nizamnaməsi ilə digər leqal vasitələr arasında aydın ziddiyyət yarandıqda ümumi bir nəticəyə gəlmək çətin olur. Ancaq, unutmamaq olmur ki, hüquq statik, durğun deyil. O, daim dövlətin dəyişən praktikası ilə birləşməkdədir. Dəyişən təcrübələr yeni prinsip və normalar yaratdığı kimi, həmin norma və prinsiplər də, dövlətlərin siyasətlərinə, qərarlarına və fəaliyyətlərinə təsir göstərir və nəticə ondan ibarət olur ki, məcəllələşdirilmiş beynəlxalq hüquqa əlavə

olan adət hüququ da, hərəkətlərin leqallığını müəyyən edir.

BMT Nizamnaməsində nəzərdə tutulan qadağaların içərisində dövlətlərin güc tətbiq etməsi ən vacib normadır. Bu norma *ius cogens* normasıdır. Bu norma ən mühüm özəlliyi onun modifikasiya edilməməsidir. Lakin, BMT-nin insan hüquqları və bəzi genosid cinayətlərini eləcə də sülh və təhlükəsizliyi təmin etməkdə, bəzən, uğursuzluğa düçar olması, həmin bu normalarda dəyişikliyin edilməsini zəruri etdi.

BMT Nizamnaməsinin 2(7) maddəsinə görə, BMT Nizamnaməsində elə bir norma yoxdur ki, ona icazə versin ki, o, dövlətlərin daxili yurisdiksiyasında olan məsələlərə müdaxilə etsin. Bu normada biz BMT-nin daxili və beynəlxalq konfliktlər arasında ciddi sərhəd qoyduğunu görürük. Belə ki, həmin normaya görə, BMT daxili konfliktlərə qarışa bilməz. Amma, sözsüz ki, reallıq tamam başqadır. Daha önəmlisi elə həmin normaların özündə, istisna halın mümkün olduğunun vurğulanmasıdır. Bu prinsip Nizamnamənin 7-ci fəslində nəzərdə tutulmuş maddələrə xələl gətirmir. Burada həmçinin fərdi və kollektiv özünümüdafiə fərqləndirilir. BMT Nizamnaməsinin bütün məzmunu onun preambulasında qeyd edildiyi kimi, “gələcək nəsilləri müharibənin dəhşətindən mühafizə etməkdir”.

Beynəlxalq hümanitar müdaxilə hüququ hələ tam formalaşmamışdır. Belə ki, beynəlxalq hümanitar müdaxilə ilə bağlı müəlliflər arasında kəskin fikir ayrılığı belə deməyə əsas verir. Yəni bəzi beynəlxalq hüquq üzrə mütəxəssislər R.J.Vintsen, Hedli Bull beynəlxalq humanitar müdaxiləni qəbul etmir və bunu belə əsaslandırırırlar ki, dünyanın böyük gücləri humanitar müdaxilə hüququndan öz məqsədləri üçün istifadə edəcəklər. Rus müəlliflərinin əksəriyyəti də humanitar

müdaxiləni qəbul etmərlər. Bu mənada, xüsusilə, Lukaşuku misal göstərmək olar. İnkişaf etməkdə olan ölkələr beynəlxalq humanitar müdaxiləyə, xüsusilə, tənqidi yanaşırlar. Onların fikrincə, bu, güclü dövlətlərinin zəif dövlətləri əzmək üçün əlində tutduğu bir vasitədir.

Humanitar müdaxiləyə loyallıq yanaşan və onu qəbul edən müəlliflər isə, əsasən, Qərb mütəxəssisləridir. Təsadüfi deyil ki, “beynəlxalq humanitar müdaxilə” nəzəriyyəsi Qərbdə yaranmışdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Annan Kofi A. The Question of Intervention: Statements by The Secretary – General. New York: United Nations Department of Public Information, 1999.
2. Ə.Əliyev. İnsan Hüquqları. Bakı – 2009.
3. Ə.Əliyev. “Müasir Beynəlxalq Hüquqda İnsan Hüquqları, Əhali və Miqrasiya Problemləri”. Bakı – 2007.
4. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları. Bakı – 2005.
5. Hans-Peter Qasser, “Beynəlxalq Humanitar Hüquq”, Bakı. 2010.
6. Jan Pikte, “Beynəlxalq Humanitar Hüququn İnkişafı və Prinsipləri”. Bakı, 2000.
67. Гусейнов Л.К. Международная ответственность государства за нарушения прав человека. Киев, 2000 г.
8. Richard Falk, “Hard Choices and Tragic Dilemmas,” Oxford: Oxford University Press 1993.
9. See Wagoner, Dragoun Rouge Oxford^ Clarendon Press, 2000.
10. Slater, Intervention and Negotiation Oxford University Press pp.
11. www.amnesty.org.uk.
12. www.crisisweb.org
13. www.fco.gov.uk
14. www.usip.org

Доктринальный взгляд на международное гуманитарное вмешательство

Новруз Габиб оглы Мехтиеv,
доцент кафедры «Международное частное право и Европейское право» Юридического факультета Бакинского государственного университета, доктор философии по праву.
e-mail: novruz_mehdiyev@bk.ru

В статье отмечается, что формирование принципа уважения прав человека и основных свобод связано с принятием целого комплекса договоров в области прав человека. Ни концепция государственного суверенитета, ни обязательство невмешательства не могут предотвратить гуманитарное вмешательство в экстремальных ситуациях. Ни международное право, ни Устав ООН не основаны на принципе невмешательства и государственного суверенитета. При определении баланса между международным гуманитарным вмешательством и суверенитетом в качестве основного критерия следует принимать общее международное право. Когда права человека нарушаются в массовых масштабах и происходят массовые жертвы, международное право ни при каких обстоятельствах не может требовать от государств оставаться в стороне и не предпринимать никаких действий, тем самым допуская массовые убийства и миграцию.

Ключевые слова: международное гуманитарное вмешательство, Всеобщая декларация прав человека, Совет Безопасности, доктрина гуманитарного вмешательства, уважение прав человека.

Doctrinal view of international humanitarian intervention

Novruz Habib oğlu Mehdiyev,
Associate Professor of the Department of "Private International Law and European Law" of Baku State University, Doctor of Philosophy in Law.
e-mail: novruz_mehdiyev@bk.ru

The article notes that the formation of the principle of respect for human rights and fundamental freedoms is associated with the adoption of a whole complex of treaties in the field of human rights. Neither the concept of state sovereignty, nor the obligation of non-intervention can prevent humanitarian intervention in extreme situations, neither international law nor the UN Charter is based on the principle of non-intervention and state sovereignty. When determining the ratio between international humanitarian intervention and sovereignty, general international law should be taken as the main criterion. If human rights are violated on a massive scale and large losses occur, international law can never require states to retreat and take no measures, thereby allowing mass killings and migration.

Key words: international humanitarian intervention, Universal Declaration of Human Rights, Security Council, doctrine of humanitarian intervention, respect for human rights, etc.

Uluslararası insani müdahaleye ilişkin doktrinel görüş

Novruz Habib oğlu Mehdiyev,
Bakü Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesi "Özel Uluslararası Hukuk ve Avrupa Hukuku" Bölümü Doçenti, Hukuk Doktoru.
e-posta: novruz_mehdiyev@bk.ru

İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ilkesinin yerleşmesi, insan hakları alanında bir dizi antlaşmanın kabul edilmesiyle ilişkilidir. Ne devlet egemenliği kavramı ne de müdahale etmeme yükümlülüğü olağanüstü durumlarda insani müdahaleyi engelleyemez; ne de uluslararası hukuk ve BM Şartı bütünüyle müdahale etmeme ve devlet egemenliği ilkesine dayanmaktadır. Uluslararası insani müdahale ile egemenlik arasındaki dengenin belirlenmesinde genel uluslararası hukukun temel ölçüt olarak alınması gerekmektedir. İnsan hakları kitlesel ölçekte ihlal edildiğinde ve kitlesel kayıplar yaşandığında, uluslararası hukuk devletlerin geri çekilip hiçbir şey yapmamasını, dolayısıyla kitlesel katliamlara ve göçlere izin vermesini asla talep edemez.

Anahtar kelimeler: uluslararası insani müdahale, insan hakları bildirgesi, Güvenlik Konseyi, insani müdahale doktrini, insan haklarına saygı.

